

Memoari Lise Fittko iz doba sumraka čovječanstva

PIŠE Petra Miočić Mandić

Od samog je početka uspona nacizma Lisa Fittko bila dijelom skupine njemačkih intelektualaca s misijom osvjećivanja svijeta o užasima skrivenim unutar granica te zemlje...

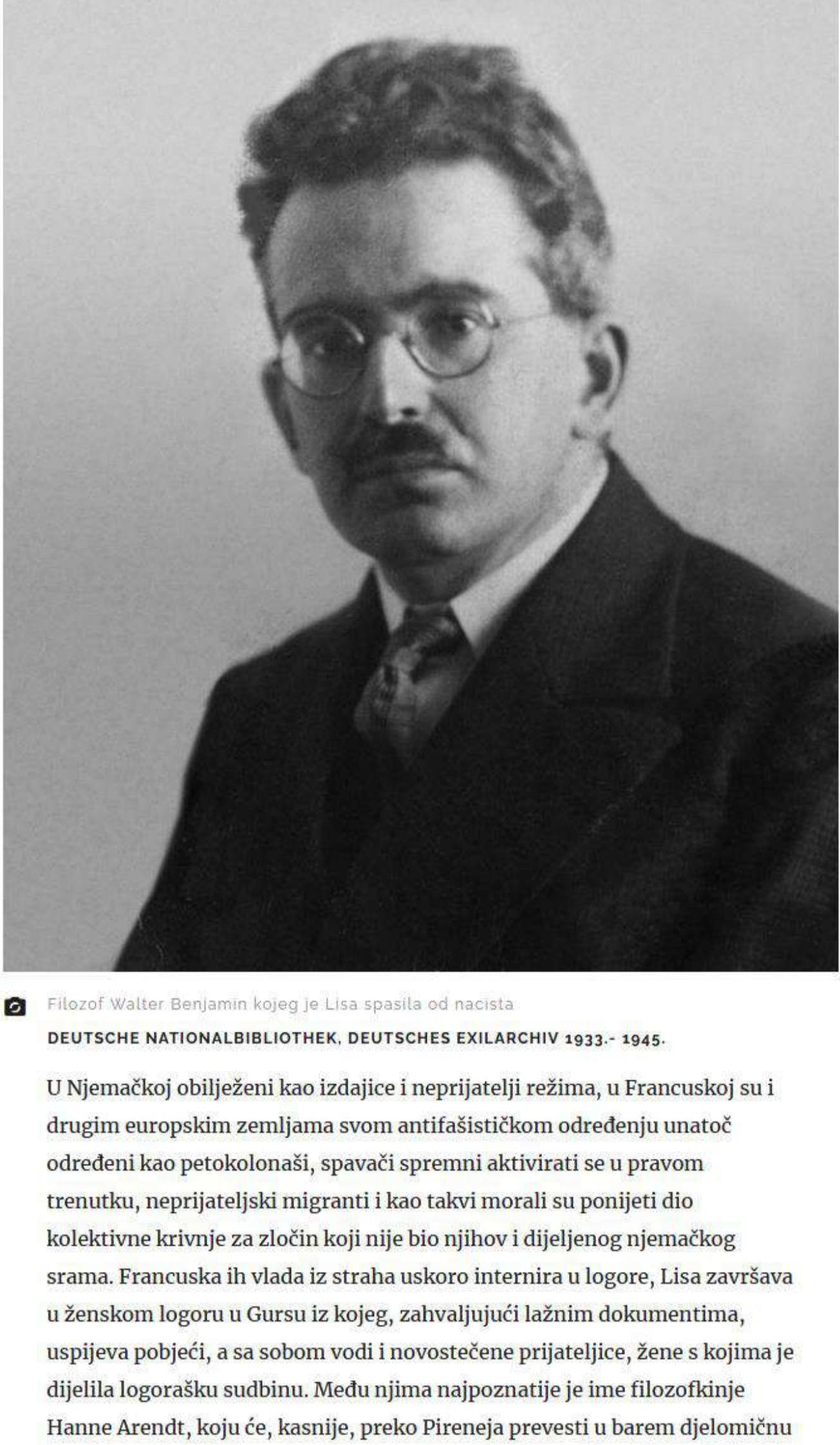
“Zar je bolje odvažiti se nego odvagati?”, upitala je 1919. desetogodišnja Elisabeth Eckstein svojeg oca. Krucijalno životno pitanje s nehajnošću postavljeno iz dječjih ust potaknuto je promjenom u jednom naslovu – časopis koji je Isak Eckstein godinama uređivao, 1919. naglo je od jednostavne Vage postao poziv Odvaži se. Očev odgovor kako za odvažnost postoji vrijeme djevojčicu je samo dodatno zbumio i zapitala se kako će znati kad to vrijeme dođe.

Lisa i Hans Fittko u Havani 1946.

DEUTSCHE NATIONALBIBLIOTHEK, DEUTSCHES EXILARCHIV 1933.- 1945.

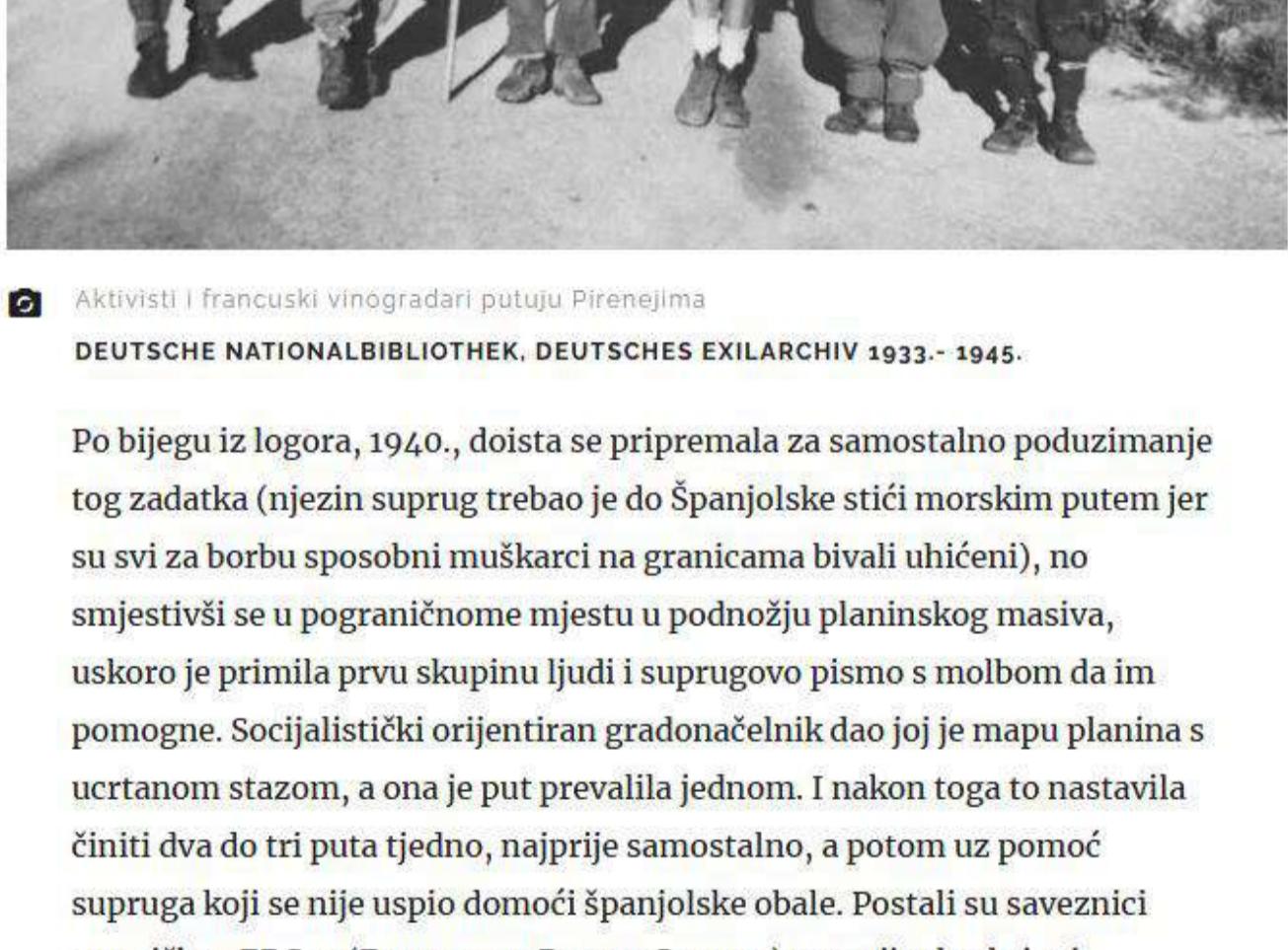
Nenamjerno i posve nesvjesno, svoj će život uskoro bez i najmanje natruhe namjere pretvoriti u poučak o odvažnosti. Hitlerov dolazak na vlast u siječnju 1933. je 24-godišnja Lisa dočekala kao pripadnica lijevo orijentirane intelektualne mladeži, a nakon što Fuhrer stane zatirati disidentske prosvjede i marševe, nacizmu će se opirati sitnim gestama, odbijajući na pozdrav režimu visoko podignuti desnu ruku, zbog čega je i ukorena, i štampanjem proturežimskih pamfleta. Od samog je početka uspona nacizma, naime, bila dijelom skupine njemačkih intelektualaca s misijom osvjećivanja svijeta o užasima skrivenim unutar granica te zemlje. Istraživala je, pratila i izvještavala, nerijetko se, skrivajući rukopise u bluzi do prebacivanja na sigurno mjesto gdje ih je mogla pretipkati, izlagala pogibelji i cijelo se vrijeme nadala, kako će pedesetak godina kasnije zapisati u memoarskoj prozi “Moj put preko Pireneja”, da je revna Europa spremna odgovoriti na njihov poziv. Zabluda o “svijetu koji će reagirati” najstarije je, ali i najfragilnije ratno vjerovanje – reagirala je samo nacistička vlast i svojim djelovanjem Lisu i njezine istomišljenike prisilila na dobrovoljan egzil. Neki predviđeni “samo” za ispitivanje, drugi, poput njezina budućeg supruga Hansa Fittka, zbog svojeg aktivističkog djelovanja, suočeni sa smrtnom presudom raspršili su se Europom, a Fittko je tek po dolasku u Pariz osvijestila punu težinu bivanja njemačkom državljanom.

Filozof Walter Benjamin kojeg je Lisa spasila od nacista

DEUTSCHE NATIONALBIBLIOTHEK, DEUTSCHES EXILARCHIV 1933.- 1945.

U Njemačkoj obilježeni kao izdajice i neprijatelji režima, u Francuskoj su i drugim europskim zemljama svom antifašističkom određenju unatoč određeni kao petokolonaši, spavači spremni aktivirati se u pravom trenutku, neprijateljski migranti i kao takvi morali su ponijeti dio kolektivne krivnje za zločin koji nije bio njihov i dijeljenog njemačkog srama. Francuska ih vlada iz straha uskoro internira u logore, Lisa završava u ženskom logoru u Gursu iz kojeg, zahvaljujući lažnim dokumentima, uspijeva pobjeći, a sa sobom vodi i novostečene prijateljice, žene s kojima je dijelila logorašku sudbinu. Među njima najpoznatije je ime filozofkinje Hanne Arendt, koju će, kasnije, preko Pireneja prevesti u barem djelomičnu sigurnost Španjolske i Portugala. Jer put preko Pireneja iz naslova knjige nije samo Lisin. I nije samo jedan.

Aktivisti i francuski vinogradari putuju Pirenejima

DEUTSCHE NATIONALBIBLIOTHEK, DEUTSCHES EXILARCHIV 1933.- 1945.

Po bijegu iz logora, 1940., doista se pripremala za samostalno poduzimanje tog zadatka (njezin suprug trebao je do Španjolske stići morskim putem jer su svi za borbu sposobni muškarci na granicama bivali uhićeni), no smjestivši se u pograničnome mjestu u podnožju planinskog masiva, uskoro je primila prvu skupinu ljudi i suprugovo pismo s molbom da im pomogne. Socijalistički orientiran gradonačelnik dao joj je mapu planina s ucrtanom stazom, a ona je put prevalila jednom. I nakon toga to nastavila činiti dva do tri puta tjedno, najprije samostalno, a potom uz pomoć supruga koji se nije uspio domoći španjolske obale. Postali su saveznici američkog ERC-a (Emergency Rescue Centre) te svojim hrabrim i nesebičnim, ponavljanjućim činom spasili živote stotina ljudi. Najpoznatiji među njima možda je onaj za čije spašavanje, unatoč uspjehu operacije prelaska planine, nisu uspjeli učiniti dovoljno. Bio je to njemački filozof i marksistički teoretičar Walter Benjamin koji je na Lisina vrata zakucao posljednjeg mjeseca svojeg života, u rujnu 1940., moleći pomoći i zaklon za sebe i aktovku u kojoj se, kako je joj je rekao, nalazio njegov posljednji rukopis. "Ova je torba najvažnije što imam. Ne smijem je izgubiti. Rukopis mora biti spašen, to je važnije i od mene samog", navodno je ustvrdio. I bili su na korak od sigurnosti, i on i rukopis, a onda je španjolska vlada odbila vize kojima su pokušali ući u zemlju. Sljedećeg jutra, 27. rujna 1940., Benjamina su pronašli mrtvog u sobi broj 4 na drugom katu Hotela de Francia, ubio se popivši kapsule morfija koje je nosio sa sobom. Kako je, po smrti autora, nestao i njegov rukopis, i danas su glasna nagađanja o tome je li si Benjamin doista sam oduzeo život, no Fittko je bila uvjerena da čovjek načeta zdravlja nije mogao podnijeti još jedno razočaranje i neizvjesnost. Da je pričekao samo nekoliko dana, jer ta je odredba ubrzo ukinuta, rasplet bi sigurno bio bitno drugačiji.

Lisa i Hans Fittko u Marseilleu 1940.

DEUTSCHE NATIONALBIBLIOTHEK, DEUTSCHES EXILARCHIV 1933.- 1945.

Ovako priča Waltera Benjamina ostaje kao ogledni primjer onoga što se u Drugom svjetskom ratu događalo kao još jedna tragedija svakog pojedinca, zakulisne birokratske igre na kojima su se mnogi službenici useljeničkih ureda obogatili i zbog kojih su mnogi migranti platili životom. Primjera radi, navodno je počasni panamski konzul vizu za ulazak u svoju zemlju naplaćivao u salami. Naposljetku, taman kad se obruč oko njih počeo stezati, a stupica polako zatvarati, bračni par Fittko i sam je prešao preko planinskog masiva i zaputio se u slobodu. Američki novinar Varian Fry, blizak im suradnik na projektu prebacivanja migranata, osigurao im je karte za put na Kubu. Tad nisu znali niti gdje se ta zemlja nalazi i morali su je potražiti na karti, ali poslužila im je kao relativno sigurno utočište i postaja na putu do Chicaga, grada u kojem će provesti ostatak svojih života. "Je li to hrabrost? Ljudi me stalno zapitkuju što mi je dalo hrabrost", rekla je Fittko već u poodmakloj dobi. "Morali smo to učiniti, a činili smo iz uvjerenja da je svaki fašistički režim smrtonosan i kao takav mora naići na otpor." To, zapravo, i jest poruka memoara Lise Fittko, ispisanih s jasnoćom i bistrinom kakvu samo povjesni i životni odmak mogu pružiti.

Lisa Fittko

DEUTSCHE NATIONALBIBLIOTHEK, DEUTSCHES EXILARCHIV 1933.- 1945.

Kako će zapisati njezina prijateljica Hannah Arendt, Eichmann je "samo radio svoj posao" i tako poslužio kao primjer banalnosti zla. Fittko i njezin suprug postupali su zato što su osjećali da moraju i njihova priča stoji kao primjer univerzalne odvažnosti, istovremeno neraskidivo povezane s prostorom i vremenom u kojem se odvijala i kao pouka primjenjiva na svako iduće povijesno razdoblje. Iako piše o najmračnijem razdoblju suvremene povijesti, knjiga Lise Fittko nije teška niti opterećujuća u smislu u kojem bi to današnji čitatelj mogao očekivati. Štoviše, stilski je dorađena i čita se kao kvalitetna proza, punokrvna priča ispunjena trilerskom napetošću, čista i jezgrovita, s dovoljno detalja da zainteresira i privuče, a nedovoljno da uguši nepotrebnim tekstualnim viškovima. Dobro je, stoga, što se hrvatski izdavač odlučio riješiti podnaslova američkog izdanja iz 2000. Jer "Moj put preko Pireneja" nije samo priča o "židovskim životima", nego o svim ispravno vođenim životima koji su, ulančani, pridonijeli promjeni u narativu velike povijesti.